

Zodpovědná svoboda, svobodná zodpovědnost

Soňa Šrubařová

„Lidská práva od svých osvícenských počátků až po poslední dokumenty OSN jsou výbavou člověka na cestu nedokonalým světem, aby v něm mohl žít odpovědně. Odpovědnost je současně svobodou a osobní kázní a je zaručením za slabší, kteří ji neunesou. Vyplyvá z vědomí, že nejvyšším měřítkem lidských činů není státní moc ani obecná konvence, ale poloha, v níž člověk poznává, že nedisponuje pravdou, ale v pokoře se jí dává k dispozici. Od té doby, kdy člověk depersonalizoval poslední instanci své odpovědnosti a pojem Bůh se stal i pro moderní teology neprůkazný, má pro tuto instanci jen abstraktní pojmy nejvyšších hodnot. Důležitější však než výraz, jímž moderní člověk ultimativní instanci své závaznosti vyjadřuje, je jak v jejím jménu prosazuje práva druhých lidí. Z vědomí ultimativního závazku nadspolečenské povahy čerpá člověk svobodu. Odpovědnost s ní spojenou splňuje nejvyšší měrou tehdy, když jedná u vědomí osobního rizika proti mocným, aby se zastal slabých. Ve jménu takové svobody byla formulována lidská práva.“

(Komárková, B. Původ a význam lidských práv. Praha 1990. s. 219-220)

Když se řekne „moderní demokracie“, každému se jistě mezi prvními slovy s ní spojenými vybaví „svoboda“. Právě ona je přeci tím, co by nám život v demokratické společnosti měl v první řadě přinášet, že ano? Demokracie je ve své samotné podstatě systémem garantujícím nám všechny možné druhy svobod, ať už je to svoboda osobní, svoboda pohybu, svoboda slova či svoboda rozhodovat o dalším směřování našeho státu ve volbách. Svoboda je něčím, co je dnes už mnohdy bráno za samozřejmost a lidé v západní společnosti si často vůbec nedovedou představit, jak by jejich životy vypadaly bez ní. Mnoho z nás život v nesvobodě nikdy nezažilo.

Čím samozřejmější se pro nás ale svoboda stává, tím méně jsou možná viditelné ostatní aspekty demokracie, jež se s ní nevyhnutelně pojí. Tak jako neexistují práva bez povinností, neexistuje ani svoboda neohraňovaná odpovědností vůči nám samým, vůči ostatním lidem i celé společnosti. Bylo nám sice umožněno jednat v mezích zákona zcela dle libosti, beze strachu z jakékoliv perzekuce, zároveň ale máme povinnost přijmout za své chování zodpovědnost. Ta je podle mě trojí – zaprvé za dodržování principů demokracie a péči o svobodu jako takovou, zadruhé za zachování objektivitu a kritického myšlení ve snaze o nalezení té nejpravdivější verze reality, na níž zakládáme své jednání a zatřetí za důsledky, jež z tohoto jednání vyplynou. Pokud by měl mít jedinec naprostou svobodu nezátíženou takovýmito závazky, jeho svoboda by dříve či později musela zasáhnout do svobody jiného jedince. Absolutní svoboda je tedy pouze nedosažitelným ideálem, jemuž se nejvíce přiblížíme právě tehdy, zavážeme-li se všichni k jistému uvědomělému sebeomezování právě za účelem dosažení takového ideálu. „Z vědomí ultimativního závazku nadspolečenské povahy čerpá člověk svobodu.“, to jsou slova paní Komárkové z výše citovaného úryvku. Dále ve svém textu poukazuje na historickou proměnu oné „nejvyšší instance“, vzoru, ke kterému běžný člověk vzhlíží. Zatímco v minulosti byl (alespoň v našich zeměpisných šířkách) nejvyšší morální autoritou Bůh, potažmo bible, v současnosti se tato role přesunula do světové sféry. Zaujímá

ji primárně každý člověk sám vůči sobě, řídě se přitom svým nejlepším vědomím a svědomím. Sekundárně pak tuto funkci přejímá společenská konvence a státní orgány, avšak teprve aby dohnaly k odpovědnosti ty, kteří ji odmítají dobrovolně nést. Právě to, že chybí autorita, jež by obligatorně nastavovala morální hodnoty, nýbrž každý sám sobě je takovou autoritou, skutečně dokazuje existenci svobody.

Jako další takový důkaz lze brát i garanci lidských práv. Svoboda je jimi jak podporována, tak zároveň je jí jimi stanovena hranice. Ji samotnou také můžeme chápat jako jedno z práv. Lidská práva by měla sloužit jako ochrana člověka před nedokonalostmi světa a ostatních příslušníků lidského druhu, potažmo společnosti. Predestinují nás k dobrému a úspěšnému životu v takovémto prostředí, ale jako svoboda obecně, i privilegium v podobě zaručených práv musí být vyváženo zodpovědným přístupem k nim.

Mezi těmito právy patří – už ze své samotné podstaty – svoboda slova k jednomu z nejviditelnějších. Přestože není právem, bez kterého by si člověk nedovedl svůj život představit, ba naopak je výsadou, již mnozí lidé ani neměli příležitost poznat, přestože je svobodou možná nejsnáze potlačitelnou, svoboda slova nabývá na důležitosti právě v těch chvílích, kdy se stává mečem v našich rukách a slouží k obraně práv a svobod pro život zásadnějších. Jako taková nesmí být nikdy opomíjena, naopak by měla být hýčkána a strážena, neboť jako každou svobodu i svobodu slova je lehké pozbýt a násobně těžší získat zpět.

Její ochrana je však značně komplikovaná, protože na rozdíl od jiných, dalo by se říci „přímočařejších“ práv je svoboda slova stejně těžko definovatelná jako vymahatelná. Často totiž bývá mylně vykládána coby prostý nárok na to „říkat si, co chci“, toto však v demokratické společnosti založené nejen na osobních právech (jak ji mnozí opět nesprávně chápou), ale i na povinnostech vůči ostatním občanům, neplatí. V duchu textu paní Komárkové by svoboda slova měla být především zodpovědností a každý z nás by měl být uvážlivým soudcem svých vlastních slov a postojů. Musíme vždy pamatovat na to, že pravda, na rozdíl od faktů, může být subjektivní a každý se na ni dívá ze svého úhlu pohledu, na základě své jedinečné životní zkušenosti. Na to je třeba dbát tím víc, jestliže jsme v pozici, kdy naše slova dosáhnou dál než k uším našich nejbližších. Takovou moc mají typicky politici, novináři nebo třeba učitelé, dnes už ale také prakticky kdokoli, kdo má pár sledujících na sociálních sítích. Ono koneckonců samo slovíčko „follower“, v překladu nejen „sledující“, ale i „následovník“, stejně jako „influencer“, pocházející z anglického „influence“ – vliv – dost dobře popisuje, na čem jsou sociální sítě založeny. Ovlivňovat může zkrátka každý z nás. Proto ať už si tvoříme názor na cokoli, měli bychom k tomuto procesu vždy přistupovat zodpovědně a pouze na základě chladných faktů a ratic, jakékoliv jiné zdroje jsou manipulovatelné. Jedině takovýto názor je hoděn toho, aby byl svobodně prezentován. Postoje, ke kterým jejich majitel došel jen vlivem svých vlastních emocí a nepodložených nebo nekompletních informací nejsou relevantní a svoboda slova by se na ně neměla automaticky vztahovat, protože jim chybí onen odpovědný přístup, a jako takové nejenom že by k obecné svobodě nepřispívaly, mohly by ji dokonce poškozovat.

Svoboda, a ta vyjadřování typicky, je zkrátka založena na zodpovědnosti. Údělem každého z nás je o svobodu pečovat a aktivně se snažit o její zachování. Z pohledu historie neuvěřitelná volnost a nezávislost dnešního člověka musí být využívána, využívána dobře a smysluplně ve prospěch celé společnosti. Je škoda svobody pro lidi, kteří s ní nakládají bez toho, aby se zamysleli nad jejím smyslem, kteří si jí neváží nebo ji dokonce přímo popírají. Kdo jen bere a nevrací, nebude mít brzy z čeho brát – to platí ve všem. Svoboda není samozřejmost,

naši předci a předchůdci za ni museli tvrdě bojovat, a my, mladá generace, musíme ctít jejich odkaz, abychom jednoho dne nezjistili, že co kdysi bývalo samozřejmé, je dnes nedostatkovým zbožím.

Konečně je třeba si uvědomit, že odpovědnost nás nesvazuje, nýbrž nám svobodu dává. Pokud přijmeme odpovědnost a dohlédneme dále, než kam sahá náš osobní prospěch, svými činy se postavíme na stranu spravedlnosti proti potlačování práv, tak jako nám to ukázali mnozí stateční lidé v minulosti, právě tehdy nejvíce získáme. Nemusíme se zrovna hned stavět na barikády, stačí si jednoduše všimnout světa kolem a bojovat malými vlídnostmi proti malým zlům, jichž je všude plno. Obrana svobody druhých je totiž nakonec vždycky zároveň obranou svobody vlastní.